

УДК 808.1:398.87(=161.2)"191"

Про автора слів стрілецької пісні “Повіяв вітер степовий”

Василь БАЛУШОК

Кандидат історичних наук,
провідний науковий співробітник Українського етнологічного центру
Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології
імені М. Т. Рильського НАН України
01001, м. Київ, вул. М. Грушевського, 4
e-mail: grigras@i.ua

Однією з найпоширеніших українських стрілецьких пісень є твір “Повіяв вітер степовий”. Донедавна цю пісню прийнято було вважати народною, а про її авторство у фольклористиці нічого не було відомо. Збираючи етнографічні матеріали про українську шляхту, дослідник випадково натрапив на відомості, що стосуються автора цієї стрілецької пісні. На Київщині він познайомився з М. М. Витвицьким, уродженцем села Витвиця Долинського району Івано-Франківської області. Він і розповів, що слова до відомої пісні написав його дядько по матері Іван Маркович Витвицький, а присвячена вона іншому його дядькові – Степанові Марковичу Витвицькому, братові автора слів. Він був січовим стрільцем, брав участь і загинув у боях за незалежність України.

Ключові слова: стрілецька пісня, автор, українська шляхта, фольклор, інформатор, незалежність.

Стрілецькі пісні вже досить давно стали предметом досліджень українських науковців. Ці пошуки показали, що вони переважно є авторськими, до того ж авторів більшості з них, зокрема, слів, на сьогодні вдалося встановити. Проте у частини стрілецьких пісень автори слів і досі залишаються невідомими.

До таких текстів, авторство яких до останнього часу не було встановлено, належить одна з найбільш популярних стрілецьких пісень “Повіяв вітер степовий”. Зокрема, О. Правдюк у пісенній збірці, яку він уклав 1991 р., наводячи цю пісню, подає таку примітку: “Повіяв вітер степовий”. Стрілецька пісня невідомого автора, створена за фольклорними мотивами про смерть вояка. У поширених фольклорних пісенниках, а також у збірниках “Великий пісенник “Червоної калини” З. Лиська, “Стрілецькі пісні” П. Ярославенка не друкувалася. В останній (час) часто виконується з концертної естради відомим бандуристом О. Стахівим, чоловічим вокальним квітетом “Явір” [7, с. 274–275].

Пошуки автора слів цієї пісні в часи після відновлення української політичної незалежності теж не дали результатів. Сьогодні вивченням стрілецьких пісень активно та результативно займається львівська дослідниця О. Кузьменко. Але їй також не вдалося визначити автора слів пісні “Повіяв вітер степовий”. В опублікованій збірці “Стрілецькі пісні” подано сім варіантів цієї пісні, переважно у власних записах О. Кузьменко, проте авторство їх вона вказує як “народне” [5, с. 486–489]¹.

¹ До речі, серед цих варіантів немає жодного тексту, який би було записано у с. Витвиця Долинського р-ну Івано-Франківської обл., хоча інші стрілецькі пісні 1991 р. тут зафіксував Григорій Дем'ян від Теодори Вітвицької, 1923 р. н. Про пісні січових стрільців див. також дослідження О. Кузьменко [2].

Збираючи етнографічні матеріали про українську шляхту на Київщині, я зустрів інформатора з Галичини, який розповів про автора слів пісні “Повіяв вітер степовий”, а також про обставини її створення. Цим інформатором виявився Михайло Михайлович Витвицький, 1947 року народження, що народився в селі Витвиця Долинського району Івано-Франківської області. Тепер він проживає в селищі Борова Фастівського району Київської області, учитель хімії та біології за фахом; зараз пенсіонер, а разом із тим викладач різьби по дереву у Фастівській школі народної майстерності.

Степан Маркович Витвицький справа (стоїть чи присів на бильце крісла), герой пісні; сфотографований із товаришем (той, що сидить зліва), ім'я якого встановити не вдалося, проте відомо, що він теж загинув; фото періоду Першої світової війни.

Вважаю за необхідне подати деякі загальні відомості про рід Витвицьких, до якого, до речі, належить і автор слів означеної пісні, і головний її герой. Так-от, Витвицькі є одним із давніх родів української околичної шляхти Галичини, яка походить від місцевого боярства. Родовід Витвицьких губиться якщо не в давньоруській епосі, то в часах наступних після неї. У період Хмельниччини під час походу козаків у 1648 році на Галичину (Руське воеводство) і Замостя Витвицькі (в польських документах – Вітвицькі) одні з небагатьох українських шляхтичів приєдналися до повсталих і навіть очолювали місцевих селян. За це після відступу козацьких військ їм довелося зазнати репресій із боку польсько-шляхетської влади Речі Посполитої [1, с. 155–156, 212–213; 6, с. 136–137]. (До речі, думка про винятково польську етнічну приналежність шляхти Речі Посполитої, яка воювала проти повсталих козаків і селян у часи Козацької війни під проводом Богдана Хмельницького, що й досі зустрічається, є хибною. Переважна більшість супротивної козакам шляхти, у тому числі у складі польських військ, була українською. І це не випадково, оскільки саме проти цієї шляхти, яка була, так би мовити, “під рукою”, у першу чергу спрямовували удар повсталі [9, с. 25; 3]. Та й повстання спочатку не мало характеру національно-визвольного. Інша справа, що такого характеру воно з часом набрало, а більшість української шляхти об'єктивно відстоювала інтереси польської сторони. Разом із тим це не означає, що вказана війна не мала також

рис громадянської, під час якої українці воювали проти українців.)

Прикметно, що на галицьких теренах нападків українських шляхтичів і досі продовжують називати “шляхтою”, і вони самі себе так звать (східніше, на Правобережжі, колишню шляхту іменують “поляками”, до чого спричинилася офіційна влада колишньої Російської імперії, з “легкої” руки яких до неї приліпилася ця назва). У літературі до слова “шляхта” часто додають уточнення: “ходачкова”, “чиншова”, “околишня”, “загородова”, “загумінкова”, “загонова”, “веретяна” [4, с. 5, 168.].

Судячи зі слів наших інформаторів¹ та з дослідження Л. Сливки, галицька околична шляхта, в усякому разі на етнографічному рівні, переважно українськокультурною та україномовною залишалася завжди. Місцева шляхта на початку ХХ ст. в основному трималася греко-католицизму, хоч частина належала до римо-католиків. Навіть багато з так званих шляхтичів-латинників, тобто римо-католиків, наприклад у селі Застіночному Теребовлянського повіту, розмовляли українською мовою [4, с. 127–129].

На початку ХХ ст. шляхта Галичини мала стійку українську самосвідомість. Якраз галицька шляхта, за словами інформаторів, стала першим постачальником кадрів Українського січового стрілецтва, оскільки в її середовищі зберігалася почуття відповідальності за стан справ у соціумі, вона була набагато соціально активнішою за селянство. Саме шляхтичі першими йшли в УСС, ОУН та УПА, а вже за ними тяглися “хлопи”². Все ж чітко виражена українська самосвідомість, як показує дослідження Л. Сливки, з’явилася в шляхетському середовищі Галичини внаслідок розгортання українського відродження у кінці ХІХ – на початку ХХ ст. Інша справа, що якраз шляхетське середовище – як соціально активніше, динамічніше та відповідальніше за селянське – першим сприймало ідеї українського відродження. А сприяло цьому, судячи з усього, збереження української етнокультури в середовищі означеної шляхти. Яскравим свідченням участі галицької шляхти в національному та просвітницькому русі стала активна діяльність “Товариства руської шляхти в Галичині” у 1907–1914 роках. Багато священиків, дяків, учителів, частково лікарів та інженерів належало до цієї верстви [4, с. 143, 144, 152–153]. Разом із тим брала участь дрібна шляхта і в москвофільському русі. А крім того, у деяких районах втягуванню шляхти в український національний рух заважала діяльність польських товариств, що намагалися тримати її під своїм контролем [4, с. 150, 151].

У процесі мого пошуку виявилися цікаві факти. Як розповів М. Витвицький, слова до досліджуваної нами стрілецької пісні “Повіяв вітер степовий” написав його дядько по матері Іван Маркович Витвицький і присвятив її іншому його дядькові – Степанові Марковичу Витвицькому (братові автора слів). Він був січовим стрільцем, брав участь у боях за незалежність України, і коли Галицьку армію розгромили поляки, повернувся в село весь у ранах, “у вошах”, із рукою на перев’язі. А вдома дід його зустрів словами: “Що ж ти, сам повернувся живий, а Україну не відстояв”. І Степан Витвицький закинув здоровою рукою гвинтівку за плече й знову пішов туди, де залишки армії ЗУНР ще відбивалися від переважаючих військ ворога. Більше він не повернувся. За словами М. Витвицького, який бачив фото дядька Степана і чув розповіді родичів про нього, він був високого зросту і кремезний. А в селі залишилася його наречена, яка дуже довго не виходила заміж,

Іван Маркович Витвицький, журналіст і автор слів пісні «Повіяв вітер степовий»; фото 1939 р.

¹ Інформатори: Витвицький М. М., Греб В’ячеслав Федорович, 1957 р. н., проживає в м. Фасєтв Київської обл. Обоє його батьків (мати із Крашевських) є вихідцями з с. Славське Львівської обл.; див. також: Історія Витвиці в документах і спогадах / Уклала О. Витвицька. – [б. м.], 1992.

² Інформатори: Витвицький М. М., Греб В. Ф.

усе чекала, не бажаючи змиритися з думкою про загибель Степана. На жаль, імені її встановити не вдалося. За словами інформатора, вона вийшла заміж за жителя Витвиці Михайла Красівського. У них було п'ятеро дітей (дочка і чотири сини), з яких один – відомий дисидент Зеновій Красівський.

Пізніше молодший брат Степана Витвицького Іван, вивчившись і ставши журналістом, склав вірш про старшого брата, до якого хтось написав музику, і так з'явилася пісня. (Як відомо, автор слів пісні “Повіяв вітер степовий” отримав освіту журналіста у Берліні). Він фактично повторив долю старшого брата. Згадуваний Зеновій Красівський, який, як ми знаємо, теж народився й виріс у с. Витвиці, у своїх спогадах називає Івана Витвицького, “що друкувався під збірним псевдонімом Івана Сорокатаго”, “безвісти пропалим” [13]. Як розповідає М. Витвицький, його дядько був кореспондентом газети “Золотий колос”, яку видавав відомий західноукраїнський видавець і редактор Іван Тиктор [10]. У народі її називали “Коров'ячою газетою”, оскільки в ній друкували поради, як вести сільське господарство. Іван Витвицький разом із іншим журналістом Юрієм Шкрумеляком (поетом, перекладачем, дитячим письменником і в минулому – січовим стрільцем [11]) писав під згаданим спільним псевдонімом “Іван Сорокатий”. Цим псевдонімом підписані численні публікації, у тому числі вірші у “Сторінці гумору” означеної газети. Коли постала Карпатська Україна, і 1939 р. почалися бойові дії, Іван Маркович Витвицький був серед вояків “Карпатської Січі”, передаючи звідки повідомлення в газету. Потім, за словами нашого інформатора, його схопили поляки і розстріляли. “Вікіпедія” подає роки життя Івана Витвицького – 1900–1939 (на жаль, інформація про нього в Інтернет-просторі обмежується одним рядком, його фотографії там теж немає) [12]. Як розповідає М. Витвицький, поляки після придушення Карпатської України угорцями розгорнули справжнє полювання на Івана Витвицького, який переховувався у рідному селі. Вони пообіцяли одному з односельців посаду в'їта, і той за це видав місце переховування І. Витвицького. Польські поліцаї схопили його і тримали у в'язниці в місті Стрий. Коли в 1939 р. Німеччина напала на Польщу, а зі сходу на Галичину рушили радянські війська, поляки, відступаючи, розстріляли політичних в'язнів у Стрию під мостом. Тіла Івана Витвицького рідні так і не знайшли. Витвицькі ж покарали в'їта-зрадника, перекинувши на нього величезний віз сіна, який задавив негідника.

Такі факти вдалося зібрати під час пошуку автора слів пісні “Повіяв вітер степовий”, а також про головного її героя та його близьких.

Пісню сьогодні співають у різних варіантах, проте найближчим до оригіналу, який Витвицькі люблять співати, коли з'їжджаються додому у Витвицю, як повідомив наш інформатор, є той, що виконує квартет “Явір”. За його словами, первинний текст пісні був таким (хоча можуть бути й деякі неточності):

Повіяв вітер степовий,
Трава ся похилила,
Впав в бою січовий стрілець,
Дівчина затужила.

А був то хлопець молодий,
Йому лише кохати,
Він впав, мов той сухий листок,
І мусів там лежати.

Прилётів з поля гайворон
І над убитим кряче:
– Вставай, козаче молодий,
Твоя дівчина плаче.

Заплаче мати не одна,
Заплаче його мила,
Бо не одного козака
Земля сира накрила.

* * *

У процесі поширення серед народу слова пісні, які написав Іван Витвицький, зазнали фольклоризації і, відповідно, певним чином змінилися. Зокрема, у варіантах, зафіксованих у Чернівецькій області, з'являється згадка про Україну, за волю якої загинув січовий стрілець. Крім того, як зауважує фольклористка Т. Шевчук, у варіантах, що зафіксовані на Західному Поліссі та Західному Поділлі, відчутний вплив народних балад про мертвого коханця¹. Як зазначає Т. Шевчук, "балада про мертвого коханця" поширена в багатьох європейських народів. Паралелі до цієї балади подав В. Гнатюк. Після В. Гнатюка з'явилася багата література полемічного характеру на цю тему, огляд якої зробив І. Франко в розвідці, долученій до видання "Марусі" Л. Боровиковського (Львів, 1912)" [8, с. 288].

Так от, у варіанті пісні "Повіяв вітер степовий 155, Б1 (за класифікацією О. Кузьменко) йдеться:

Козак як ті слова почув,
З могили обізвася:
– Ходи, Марусенько, зі мнов,
Нічого не лякайся.

Пішла Маруся з козаком,
Земелька їх прикрила,
А слава все про них буде,
Що вірно го любила [5, с. 486].

Подібне закінчення пісні є і у варіанті 155, Б2:

Козак почув її слова,
З могили пробудився:
– Іди ж, дівчинонько, сюди,
Нічого ти не бійся.

Іди ж, Марусенько, сюди,
Голубко сизокрила,
Не встане січовий стрілець:
Земля сира накрила [5, с. 489].

Публікуємо також фото, на яких читачі можуть побачити і автора слів пісні "Повіяв вітер степовий" Івана Витвицького, і його брата Степана – січового стрільця, що віддав життя за Україну, і якому ці слова присвячені. Обидві світліни нам надав згаданий Михайло Витвицький, і хоч вони не дуже якісні, оскільки кращих роздобути не вдалося. Адже люди, зображені на цих фото, заслуговують на те, щоб їхні образи залишилися в пам'яті українців, адже пісня, про яку йдеться, належить до найпопулярніших серед корпусу пісень січового стрільцтва.

¹ Автор висловлює вдячність за консультацію з цього питання і взагалі за допомогу в написанні цієї статті співробітниці відділу фольклористики Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України Тетяні Шевчук.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жерела до історії України-Руси. – Львів, 1898. – Т. IV. Матеріяли до історії Галичини / Зібрав і впорядкував Степан Томашівський.
2. Кузьменко О. Стрілецька пісенність: фольклоризм, фольклоризація, фольклорність / О. Кузьменко. – Львів, 2009.
3. Левицький О. Український шляхтич Прокіп Верещака і його пригоди під час Хмельниччини / О. Левицький // Дерево пам'яті: Книга українського історичного оповідання. – К., 1992. – Вип. 2.
4. Сливка Л. Галицька дрібна шляхта в Австро-Угорщині (1772–1914 рр.) / Л. Сливка. – Івано-Франківськ, 2009.
5. Стрілецькі пісні / Упорядкування, запис, вступна стаття, коментарі та додатки О. М. Кузьменко. – Львів, 2005.
6. Томашівський С. Народні рухи в Галицькій Русі 1648 р. / С. Томашівський // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Львів, 1898. – Т. XXII–XXIV.
7. Українські народні пісні (записи поживтневого часу) / Упорядник О. А. Правдук. – К., 1991.
8. Шевчук Т. Між Заходом і Сходом: мандрівні фольклорні сюжети на українському ґрунті (етнокультурний аспект) / Т. Шевчук // Україна на межі тисячоліть: етнос, нація, культура. – К., 2000. – Кн. 1–2. Доповіді та повідомлення.
9. Antoni J. (Rolle A.) Z przeszłości Polesia Kijowskiego. Opowiadanie historyczne / J. Antoni. – Warszawa, 1882 (Wydanie Redakcyi Biblioteki Warszawskiej).
10. [Електорний ресурс] Режим доступу : <http://buskfamouse.io.ua/7527>
11. [Електорний ресурс] Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Шкрумеляк_Юрій_Андрійович
12. [Електорний ресурс] Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Витвицький_Іван
13. [Електорний ресурс] Режим доступу : <http://voyevoda.io.ua/s26463>

About the Author of the Strilets Song “Poviyav Viter Stepovyy” Lyrics

Vasyl BALUSHOK

“Poviyav viter stepovyy” is one of the best known Ukrainian strilets songs. Until recently it was considered to be a folk song and its author was unknown in folklore studies. While collecting ethnographic materials about the Ukrainian gentry, the researcher accidentally came across the information about the author of this song. In Kyiv region he met M. M. Vytvytskyy who was born in the village of Vytvytsia, Dolyna district, Ivano-Frankivsk region. He told that the well-known song lyrics were written by his maternal uncle Ivan Markovych Vytvytskyy. The song was dedicated to the author's brother Stepan Markovych Vytvytskyy. He was a sichovyy strilets who was fighting and died for the independence of Ukraine.

Key words: strilets song, author, Ukrainian gentry, folklore, informer, independence.

Об авторе слов стрелецкой песни “Повiяв вiтер степовий”

Василий БАЛУШОК

“Повiяв вiтер степовий” – это одна из самых популярных украинских стрелецких песен. До недавнего времени эту песню принято было считать народной, поскольку о ее авторстве в фольклористике ничего не было известно. Собирая этнографические материалы об украинской шляхте, исследователь случайно обнаружил сведения, которые позволили ему обосновать гипотезу об авторстве указанной песни.

Ключевые слова: стрелецкая песня, автор, украинская шляхта, фольклор, информатор, независимость.

Стаття надійшла до редколегії 1.07.2013

Прийнята до друку 12.08.2013